

דף שבועי

בס"ד

פרשת בראשית, תשפ"ד, מספר 1539

“ויברא א-לוהים את האדם בצלמו” – על נחיצות הגדרת הגבולות לקיום העולם ועל שאלת הדעת יוסי אלישע

לפי רבנו בחיי, מתוך התבוננות בברואים מאדם ועד רמש הארץ, ניתן להסיק שבורא אחד להם.⁵ מזווית קבלית, הנרטיב הוא שהאור הא-לוהי, ה"אינסוף", צמצם עצמו לטובת בריאת ארבעת העולמות: אבי"ע (=אצילות, בריאה, יצירה, עשייה) ותוכנם, ובכלל זה המלאכים ה"עומדים" נוסף על בני האדם המכונים ה"מהלכים", השדים המכונים "מזיקין", בממדי עש"ן = עולם (=מקום), שנה (=הזמן), נפש (=רוח החיים, רוח א-לוהים המרחפת ומחייה את הבריאה בכל רגע ורגע).⁶ רשב"י עורך הקבלה בין ה"בריות שהן גדלות בים ואין גדלות ביבשה" לאלו ה"גדלות ביבשה ואין גדלות בים", ש"נמצא מקום מיתתו של זה, חייו של זה" ולהפך, בהיעדר תנאי חיות מתאימים (תנחומא, וישב, ג). רעיון זה מושך עוד גבול מובהק הקשור בחטאו של אדה"ר – הגבול בין החיים למיתה שנקנסה עליו ולדורותיו, בין הטוב והרע, האור והחושך במובנם המטאפורי: אור החיים לעומת מלאך המוות המחשיך עיניהם של הבריות.⁷

ב. על השונות האנושית, ועל הייחודיות וההיבדלות של האינדיבידואל מחבריו

א. סיפור הבריאה – שני נרטיבים לאותה מציאות

מתוך שתי זוויות הראייה שבאמצעותן מוצג סיפור הבריאה¹ בשתי ווריאציות (בר': א-ב), אנו עומדים על אופן היבראות העולם והנהגתו בשמותיו של הקב"ה: שם הויה ושם א-לוהות כמידותיו – בדין וברחמים. בפרק א' מתוארת הבריאה המתרחשת בכל יום, ודומה כי המוטיב החוזר ונשנה בה הוא הצבת הגבולות והגדרתם כתנאי נחוץ למניעת מצב של כאוס ואנדרלמוסיה, שהרי אין שני מלכים משמשים בכתר אחד,² וכשיש שני קברניטים לספינה אחת הרי זו סיבת אובדנה.³ על כן המעבר הוא מ"תוהו ובוהו" סוריאליסטי טרום בראשיתי לסדר זמנים ולגבולות מובהקים שלאחר הבריאה: יום לעומת לילה, אור לעומת חושך, מקווה הימים ותכולתם לעומת היראות היבשה על בעלי החיים שבה, זכר לעומת נקבה, השמיים וגרמיהם (שמש, ירח וכוכבים) וממלכת העופות לעומת תבל ויושבי בה בהיררכיה סדורה: חי מדבר "רוח ממללא"⁴ – בני האדם, חי שאינו מדבר – בעלי החיים, הצמחים והדוממים.

* יוסף אלישע הוא ד"ר ללשון ומרצה במכללת "אורות ישראל" ברחובות.
** המאמר מוקדש לע"נ הוריי היקרים: ר' עמרם אלישע בן שמחה ויהודית בת בשיה לבית מימון, מנוחתם עדן.
1 יצירת יש מאין (על פי הרמב"ם, מורה נבוכים, חלק ב).
2 כבאגדת השמש והירח (חולין ס ע"ב, דעת ר' שמעון בן פזי).
3 הדימוי על פי אסתר רבה, א, בד"ה: "לעשות כרצון איש ואיש" (אסתר רבה, פרשה ב בסופה).
4 על פי תרגום אונקלוס לפסוק: "ויהי האדם לנפש חיה" = "לרוח ממללא", מלשון, מלל, דיבור. אומנם בסיפור גן

עדן גם הנחש דיבר, ובפרשת בלק גם לאתונו של בלעם הוענקה ע"פ הפשט יכולת זו.
5 חובות הלבבות, שער הייחוד, פרק שביעי.
6 על פי פרקי אבות ופירוש רע"ב שם; קדושת לוי לרבי לוי יצחק מברדיצ'ב; ספר העיקרים לרבי יוסף אלבו וספר יצירה.
7 ע"פ תנחומא, וישב, סימן ד, דעת ר' ברכיה.

והחמסנין", שהרי אם היה יודע האדם מה בלב חברו, "יחפש מצפוניו וידע היכן ממונו", ועלול לגזולו (סנהדרין לח ע"א ורש"י שם). ו"כשם שאין פרצופיהם שווין, כך אין דעותיהם שוות" (במד"ר כא, ב). הפנים מעידות על הפנימיות של האדם.

על הפסוק "חכמות בנתה ביתה" דורשת הגמרא (שם: שם): "זו מידתו של הקב"ה, שברא את כל העולם כולו בחכמה". חוכמה זו ניכרת בפרטים הקטנים כבגדולים, דק מן הדק ברמת המיקרו כברמת המאקרו. כך שנו רבותינו בגמרא: "להגיד גדולתו של מלך מלכי המלכים הקב"ה, שאדם טובע כמה מטבעות בחותם אחד, אבל הקב"ה טובע כל אדם בחותמו של אדם הראשון, ואין אדם דומה לחברו" (שם, שם). כלומר, בניגוד למטבעות שמדינה מנפיקה, שכולם נראים שווים, יש אומנם מכנה משותף לכל הברואים, אך עדיין ניכרת בכל אחד המיוחדות שלו והיבדלותו מחברו. טביעת האצבעות של היוצר הא-לוהי היא המעידה על גדלותו ועל אינסופיותו, שהרי אין לך שני אנשים בדור ולדורות שיש להם חותם יד אדם זהה. וגם, האדם קרוי "עולם קטן" (תנחומא, פקודי, ג) – עולם ומלואו ובפני עצמו. רבי משה קורדובירו כותב שעל האדם לשאוף להידמות לבוראו דמות וצורה, שלא יהא שוני בין הצלם לדמות (=לצורת ההתנהגות, ראו: תומר דבורה, פרק א בראשיתו).

ג. "בורא עולמות ומחריבן" – על מעשה בראשית

"הקב"ה היה בורא עולמות ומחריבן, בורא עולמות ומחריבן, עד שברא את אל" (בר"ר ג, ט; שם ט, א). כלומר, את השמיים ואת הארץ בעולמנו אנו, כפי שאנחנו מכירים אותו. על מנת לסבר את האוזן, ניתן לדמות את הדברים לצייר גדול, מומחה בתחומו, המנסה ליצור יצירת מופת מושלמת. הוא מתחיל לצייר טיוטה ראשונה, ומשהוא רואה שלא צלח הציור בידו, הוא מקמט את הדף ומשליכו לפח. וכן הלאה כמה וכמה פעמים, עד שהוא מצליח להגיע לתוצר המניח את דעתו. ומי לנו צייר כהקדוש ברוך הוא? שהרי כבר דרשו רבותינו: "אל תקרי 'אין צור כא-להינו' (שמ"א ב:ב) אלא 'אין צייר כא-לוהינו' (ברכות י ע"א). רבי פנחס מסביר את ההתבססות של דרשת רבי אבהו

צורת הריבוי שבפועל "נְעֻשָׁה אָדָם" (בר' א:כו) יכולה להידרש בשני אופנים: כריבוי של כבוד (Plural majesties) או "הוא ופמליה שלו" (למשל, תנחומא, וירא, סימן א בסופו). כלומר, א-לוהים נמלך בכמה כיתות של מלאכים באשר ליצירת האדם ומלמדנו בכך דרך ארץ, שעל הגדול להימלך בקטן. אומנם משהם מתנגדים לרצונו, הוא מושיט אצבעו הקטנה ביניהם ושורפם.

התנא רבי עקיבא אומר: "חביב אדם שנברא בצלם" (פרקי אבות, ג:יד). יתרונו של האדם והידמותו למלאכים באים לידי ביטוי בדעתו, בדיבורו ובקומתו הזקופה. בנוסף, מותר האדם על הבהמה בכוחו הבחירי בין טוב לרע הנובע מצידו השכלי, הגבוה (ולא מאינסטינקטים), וכמו גם בציווי הא-לוהי עליו לרדות ולשלוט בעולם החי ובכל הארץ. זה מותר האדם מן הבהמה המתבטא בכבודו שמצד נשמתו, שהיא חלק א-לוה ממעל, ושעתידה ליתן דין וחשבון על כל פועלה בעולמו של הקב"ה, אם לטוב אם למוטב.

זאת ועוד: יתרונם של בני ישראל על יתר האומות מתבטא בחיבתו היתרה של הקב"ה אותנו, הן בהיותנו בנים לה' והן מצד זה שניתן לנו "כלי חמדה", התורה הקדושה. רבי מאיר, תלמידו המובהק של רבי עקיבא, הקובע שאדה"ר "חסיד⁸ גדול היה" משום ששב בתשובה, ישב בתענית ופרש מן האישה מאה ושלושים שנה (עירובין יח ע"ב), מעמידנו על הבידול שבין אדם לחברו, בין בישראל בין באומות, הניכר בשלושה דברים: (1) בקול, (2) במראה ו-(3) בדעת. והנימוק הוא: בקול ובמראה – "משום ערווה", "ומפני מה אין פרצופיהן דומין זה לזה? שלא יראה אדם דירה נאה ואשה נאה, ויאמר 'שלי היא'" (שם, שם). כלומר, "שלא יתחלף לאשה בבעלה, לא ביום מפני המראה, ובלילה מפני הקול"⁹. ובאשר ל"דעת" – "מפני הגזלנים

8 בארמית חסד מלשון חיוורון, הנובע מספיגת הביזיון שבהודאה בחטא וכמאמר דוד מלכנו: "שְׁמֶרָה נִפְשִׁי כִּי חָסִיד אָנִי" (תה' פו:ב; גמרא ברכות ד ע"א; אורחות צדיקים, שער ג- הבושה, בד"ה: חסיד נקרא ע"ש הבושת").

9 כבדוגמה של יעקב שלא שינה קולו. אומנם יצחק לא הכירו "בטביעות עינא דקלא" וקבע כי "הקול קול יעקב"! וכן אירע לו בליל כלולותיו שהשיבתו לאה בקולה במקום רחל, שעה שהחליפה אביה באחותה.

זה היה רצונו, שהאדם יהא "נמשל כבהמות נדמו" (תה' מט:יג), ומה מותר האדם? אלא, המילה "דעת" בלשון המקראית, פירושה עירוב ומזיגה של שני יסודות מנוגדים, כלשון התורה: "וְעַץ הַדְּעַת – טוֹב וְרָע" (בר' ב:ט), מעורבים יחדיו.¹¹ הטוב והרע המשמשים בערבוביה מנוגדים ליסוד הגדרת הגבולות שבבריאה, הנחוץ להעמדתה. ולכן, בחטא הקדמון ערערו אדם וחוה את יסודות הבריאה והמיטו חורבן ומוות עליהם ועל זרעם לעולם. השלכות החטא¹² כסיווג פרי¹³ שנויות במחלוקת, ואכמ"ל. אך, מכל מקום, גם אם נבין 'דעת' במובן השכלתני של המילה הזו, הקב"ה מעדיף את האדם התמים, השואף להשתלמות תמידית באמונה בבוראו על האדם היודע ומבקש להתחכם ולהתעלות בפקותו על חברו, ועל אחת כמה וכמה – המכיר את בוראו ומבקש למרוד בו!

לסיכום: המשכיל בדרכי השם מבין ויודע היטב, כי אינו יכול לדבר קטנה או גדולה מליבו, אף לא לנקוף אצבע קטנה מלמטה בניגוד לרצון יוצרו. כי "לְאָדָם מְעַרְכֵי לֵב, וּמֵהֶשֶׁם מְעַנֶּה לְשׁוֹן" (מש' טז:א). זהו עיקר המסר החינוכי.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
 הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

11 והשוו: "והאדם ידע את חווה אשתו", כלומר, זיווג וחיבור של מהויות מנוגדות או משלימות – זכר ונקבה.
 12 היווצרות מצב של חוסר-וודאות וטשטוש גבולות בין הטוב והרע, הקשה ממצאות של רוע מוחלט, בידוע שצריך להישמר אף לרחוק ממנו (ר' אליעזרוב, כתר חיים, ט"ו).
 13 חיטים, ענבים, אתרוג, תאנים (בבלי ברכות מ ע"ב, והשוו לבר"ר, סדר בראשית, טו, ו). רש"י פירש 'תאנים' משום "ויתפרו עלי תאנה", שבאותו הדבר שקלקלו, בו ניתקנו. לדעת המפרש 'ענבים' – כוס יין סחטה לו חווה, ועל כן תיקונו בברכת הגפן בקידוש בלילי שבתות.

על לשון הפסוק כך: "וַיֵּרָא אֶל־הָיִים אֵת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה" (בר' א:לא) – כלומר, את כל העולמות הקודמים שנבראו והוחרבו משום שלא היו מועילים, ביחס לזה האחרון, התוצר המוצלח. "והנה" – עולמנו זה – טוב מאוד" ביחס לקודמיו (בר"ר ג, ט). א"כ מה היו שיקוליו של הא-ל בהחרבת העולמות הקודמים ובהשאת עולמנו זה? אמר (שם): "דִּין – הַנִּיין לי (=אלו מועילים לי), יְתֵהוֹן – לא הַנִּיין לי (ההם – אינם מועילים לי)". אומנם גם כאן יש להסביר שתועלתו של הבורא אף הנאתו הן להיטיב לברואים ולא לשום אינטרס אישי שלו, שהרי הוא יכול למשוך את חיותו מהעולם שייכחד ברגע ולהיותו בשלמותו, אך הוא בוחר ל"חדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית". וכן כתב הרס"ג: "כיוון שהתברר שהבורא יתרומם הוא קדמון, אם כן בריאתו את העולם הייתה טובה וחסד מאתו כלפי הנבראים".¹⁰ כאן המקום לציין, כי רצונו לברוא לו "דירה בתחתונים" אינו מעיד על חסרונו, אלא אדרבה, איפכא מסתברא, הוא מלמד על טובו וחסדיו המרובים האמיתיים שאינם כלים לנצח, כמעייין נובע וכגביע שופע שפע טובה וברכה לתבל ויושבי בה. כך הוא רצונו הבלתי תלוי.

ד. חטא האכילה מעץ הדעת – המרת ציוויו של הא-ל

הא-ל מתיר לאדה"ר אף מורה לו: "מִכֹּל עֵץ הַגֵּן אָכַל תֹּאכְל" (בר' ב:טז), אך מפרי עץ הדעת טוב ורע – לא תאכל ממנו פן תמות. הנחש – "הוא השטן, הוא יצה"ר, הוא מלאך המוות" (בבא בתרא טז ע"א) הנברא והמושם בתוך הגן כאחת מזרועותיו של א-לוהים על מנת לנסות את אדם ואשתו מתוך ביטול אמרי הא-ל והפעלת יצר סקרנותם – פונה לאישה ומשכנע אותה, שכל האיסור לא בא אלא מצד אינטרס קטנוני של א-לוהים לשמר את בלעדיותו ההגמונית לעצמו, שהרי "כל אומן שונא בני אומנותו" (תנחומא, בראשית, ח), וכן היא דעת הרמב"ן (שם ב:ט), שאמר שדברי הנחש – אמת!

השאלה המתבקשת היא: וכי למה ימנע הטוב והמרחם, הרוצה בטובת האדם, לאכול מעץ הדעת? וכי

10 אמונות ודעות, הקדמה למאמר השלישי; והשוו לשבט מוסר לר' אליהו הכהן האתמרי, חלק א, פרק ב.